

Područje Grubišnog Polja u Prvom svjetskom ratu i poraću

ŽELJKO KARAULA

Banovine Hrvatske 26b

HR – 43000 Bjelovar

historik2000@gmail.com

Pregledni rad

Review article

Primljeno/Received: 13.11.2017.

Prihvaćeno/Accepted: 27.12.2017.

Rad na osnovi parcijalnog proučavanja arhivskih izvora i određene sekundarne literature pokazuje kako su stanovnici grubišnopoljskog područja krenuli u Prvi svjetski rat i kako je izgledao život na bojišnici i pozadini. Osim toga, u radu se ukazuje na to koliko je rat utjecao na stanovništvo grubišnopoljskog područja te na koji su način podnosili njegove posljedice. S godinama koje su prolazile stanje je bilo sve teže, a stanovništvo, usprkos bogatom poljoprivrednom kraju, iznureno i siromašno. Pri kraju rata, kada je Austro-Ugarska Monarhija pokazivala vidne znakove svoga raspada, nastala je anarhija i bezvlašće, čiju su prazninu pokušavali ispuniti novoustrojeni Narodni odbori mjesnih vijeća u službi stvaranja nove jugoslavenske države.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Grubišno Polje, bojišnica, život u pozadini, nestašice, anarhija

1. Uvod

Sljedeće godine navršava se 100 godina od završetka Prvoga svjetskog rata, najveće od svih katastrofa koje su dotad zadesile čovječanstvo i sukoba kakvog nije bilo od postanka svijeta, te je zbog toga sve do izbijanja Drugog svjetskog rata u historiografiji taj rat bio zvan kao „Veliki rat”. Globalni sukob vodio se četiri godine (1914.–1918.), na kopnu, moru i u zraku, svim mogućim ljudskim snagama i dostupnom tehnologijom kako bi se slomio neprijatelj. To je bio prvi totalni rat kakav do tada nije viđen. Milijuni vojnika slijevali su se na bojišta i milijuni civila koji su radili u pozadini za potrebe rata. Grandioznom obračunu europskih vlesila, podijeljenih između dvaju vojno-političkih saveza (Njemačko Carstvo, Austro-Ugarska Monarhija, Carevina Bugarska i Turska kao *Centralne sile* i Velika Britanija, Francuska i Rusija kao *Antanta*), prethodila je duboka kriza međunarodnih odnosa i borba za novu podjelu svijeta. Krizi i sukobima prethodili su nepomirljivi nacionalni egoizmi, težnje i megalomanske ambicije mnogih europskih naroda da prošire svoj nacionalni teritorij i borba velikih sila za novu preraspodjelu globalne moći. U tom nadmetanju između carske Njemačke kao „nove europske sile” koja je tražila „svoje mjesto pod suncem” i energičan prodor u svijet koji bi Njemačkoj osigurao primat i dominaciju nad svima, i anglo-francuske politike (u čijem su krilu svoje grabežne ambicije krile carska Rusija i Italija) sprječavanja njemačke

svjetske ekspanzije koja bi dotadašnje „stare europske sile” svela na drugorazredan položaj.¹

U tom strašnom četverogodišnjem krvoproliću sudjelovali su i pripadnici hrvatskog naroda (zajedno s ostalim nacionalnim zajednicama koje su živjele na grubišnopoljskom području poput Srba, Čeha, Nijemaca i Mađara) boreći se kao mobilizirani pripadnici austro-ugarske vojske na Balkanu protiv Srbije i Crne Gore, u Galiciji i Bukovini protiv carske Rusije, a od proljeća 1915. i na Soči protiv Kraljevine Italije.² Hrvatske političke elite teško su se snalazile u tom ratu, i same podijeljene između različitih silnica i interesa, te je dugo trebalo da se one pozicioniraju u tom svjetskom sukobu s nekim iole prihvatljivim nacionalnim ciljem ili više

1 Vidi najnovije knjige prevedene na hrvatski jezik o povijesti Prvog svjetskog rata: Annika MOMBAUER, *Uzroci Prvog svjetskog rata. Kontroverze i konsenzus*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2014., David STEVENSON, *1914.–1918. Povijest Prvog svjetskog rata*, Fraktura, Zagreb, 2014. Vidi također i: Christopher CLARK, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914.*, Allen Lane, London, 2012.

2 O talijanskom bojištu i sudjelovanju Hrvata u njemu vidi najnovije djelo: Danijel TATIĆ, *Prvi svjetski rat – talijansko bojište*, Despot Infinitus, Zagreb, 2017. Vidi također jedno starije djelo: Slavko PAVIČIĆ, *Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*, Naklada pisca, Zagreb 1944.

njih. Treba imati na umu da hrvatska politika nije imala gotovo nikakvog utjecaja niti se o njoj vodilo računa u težnjama Austro-Ugarske Monarhije.³

Hrvatske zemlje ušle su u rat u nepovoljnom položaju u sklopu Austro-Ugarske Monarhije jer su bile podijeljene između austrijske polovice u kojoj su se nalazile Istra i Dalmacija s jadranskim otocima i zemalja Krune sv. Stjepana kojima su bile pridružene banska Hrvatska i Slavonija. Grubišnopoljski kraj nalazio se u Banskoj Hrvatskoj u sastavu Bjelovarsko-križevačke županije sa sjedištem u Bjelovaru. Bjelovarsko-križevačka županija sastojala se od osam kotara: Bjelovar, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Koprivnica, Kutina, Križevci i Križ. Status grada imali su Bjelovar, Križevci i Koprivnica, dok je Grubišno Polje bilo trgovište. Godine 1910. imala je Bjelovarsko-križevačka županija 331.385 stanovnika, dok je u samoj grubišnopoljskoj općini živjelo 24.922 stanovnika, od toga 7.354 Hrvata, 10.779 Srba, 2.758 Mađara, 3.000 Čeha, 432 Nijemca i 299 ostalih. U samom mjestu Grubišnom Polju kao općinskom središtu živjelo je 2.653 stanovnika, od toga 748 Hrvata, 834 Srba, 465 Mađara, 461 Čeh, 120 Nijemaca te 25 ostalih.⁴

O Prvom svjetskom ratu u hrvatskoj historiografiji sve do 2014. bilo je malo toga zapisanog,⁵ dok o gru-

bišnopoljskom kraju tijekom Prvog svjetskog rata nema niti jednog znanstvenog rada koji bi omogućio barem osnovna saznanja i otvorio pristup daljnjem istraživanju. Ipak postoje određeni manji radovi koji pružaju neke osnovne uvide u to razdoblje.⁶ Izvorno arhivsko i drugo gradivo nije dovoljno istraženo, a niti primjereno znanstveno obrađeno. Ovaj rad utemeljen je uglavnom relevantnoj sekundarnoj literaturi te na na parcijalnom uvidu u spise Predsjedništva Kraljevske Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade (PRZV) u Zagrebu, koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu te novinama. Nadam se da će ovaj članak biti poticaj daljnjem istraživanju ove problematike.

2. Početak rata i prvo sudjelovanje Grubišnopoljaca u njemu

Iznenadna vijest da je bosanski Srbin Gavrilo Princip u Sarajevu 28. lipnja 1914. ubio austro-ugarskog prijestolonasljednika i njegovu suprugu, nadvojvodu Franju Ferdinanda i vojvotkinju Sofiju Hohenberg, naišla je na podijeljene reakcije u hrvatskoj javnosti: političke vlasti i mnoge udruge održale su žalobne sastanke i poslale brzozajavne izraze sućuti caru i kralju Franji Josipu, u katoličkim i pravoslavnim crkvama služile su se mise zadušnice i parastosi, na javnim zgradama i mnogim privatnim kućama izvešene su crne zastave, a u pojedinim gradovima i manjim mjestima izbili su protusrpski prosvjedi. Među nekim se Srbima u grubišnopoljskom kraju pod utjecajem velikosrpske promidžbe iz Kraljevine Srbije moglo primijetiti apatično i poneko zlurado raspoloženje, a bilo je i među Hrvatima, ne samo u redovima podijeljene hrvatske inteligencije nego i među širim slojevima stanovništva, pojedinaca i skupina koje su u duhu zamisli pojedinih hrvatskih intelektualaca iz 19. stoljeća o južnoslavenskom zajedništvu prešutno odobravale sarajevski atentat. Tako je, prema izvješću od 28. srpnja, učitelj Petar Stojnić iz Velikog Grđevca pred kraj školske godine pred učenicima izjavio da je slavan čovjek koji je ubio jednog člana carske kuće, te da se ime takvog nesumnjivo „riše u knjige.”⁷ U Grubišnom Polju i Garešnici nije bilo nemira i protusrpskih demonstracija. Dana 17. srpnja 1914. kotarski upravitelj Grubišnog Polja uputio je dopis velikom

3 Vidi: Ljubomir ANTIĆ, Prvi svjetski rat i Hrvati, *Hrvatska revija*, br. 2., 2004. <http://www.matica.hr/hr/334/prvi-svjetski-rat-i-hrvati-20951/> (pristupljeno 2. X. 2017). Vidi također sumarni pregled pisanja hrvatske historiografije o Prvom svjetskom ratu: Vijoleta HERMAN KAURIĆ, Prvi svjetski rat u hrvatskoj historiografiji, u: *Srijem u Prvom svjetskom ratu. Zbornik radova*, Vukovar, 2016, str. 21–44.

4 Ivan CRKVENČIĆ, Zlatko PEPEONIK, Zapadna Slavonija – razvoj narodnosnog sastava, *Društvene istraživanja*, br. 2-3., 1993., str. 347, 357.

5 Na europski poticaj Hrvatska se uključila u obilježavanja Prvog svjetskog rata te su održani brojni skupovi s tom tematikom, a mnogi muzeji su izdali prigodne publikacije o ratu u lokalnim sredinama. Neke su vrlo kvalitetne poput: *Dadoh zlato za željezo: Prvi svjetski rat u zbirkama Hrvatskog povijesnog muzeja*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2011. (ova se publikacija pojavila nešto ranije); *Zagorsko lice boga rata u Europi – Prvi svjetski rat*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, 2014.; *Bjelovar u Velikom ratu 1914–1918.*, Gradski muzej Bjelovar – Državni arhiv Bjelovar, Bjelovar, 2014.; *Brod na Savi i Prvi svjetski rat 1914–1918.*, Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, 2014. Pojavile su se i neke bolje regionalne monografije. Filip, ŠKILJAN, *Prvi svjetski rat u Dalmaciji*, Vijeće srpske nacionalne manjine Splitsko-dalmatinske županije – Vijeće srpske nacionalne manjine Dubrovačko-neretvanske županije, Split – Dubrovnik, 2014. Također pojavili su se vrijedni leksikoni i vodiči: *Prvi svjetski rat: dvostrani leksikon: hrvatski i srpski pregled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2016.; *Prvi svjetski rat: vodič kroz fondove i zbirke Hrvatskog državnog arhiva*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2016.

6 Vidi npr: Vjenceslav HEROUT, Grubišno Polje i Prvi svjetski rat (1914.–1918.), *Pučki kalendar Bjelovarsko-bilogorske županije* (PKBBŽ), Bjelovar, 2015., str. 126–130.

7 Željko KARAULA, Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, *Radovi Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 43., 2011., na str. 276. Detaljnije u: Hrvatski državni arhiv (HDA), fond 78., Predsjedništvo Zemaljske vlade (PRZV), kut. 852., 74-Res/1914.

županu dr. Teodoru Bošnjaku „da je atentat u Sarajevu učinio vrlo žalosni utisak na ovdašnje pučanstvo bez razlike vjere i narodnosti. Sav narod je deprimiran i silno ožalošćen.” I kotarski upravitelj u Garešnici uputio je dopis sličnog sadržaja.⁸

Objavom rata Austro-Ugarske Monarhije Srbiji 28. srpnja 1914. stupile su u Banskoj Hrvatskoj na snagu iznimne mjere za slučaj rata, a opća mobilizacija u Austro-Ugarskoj Monarhiji naišla je na dobar odaziv. Mobilizirani pripadnici *16. carsko-kraljevske pukovnije baruna Giesla* iz Bjelovara (gdje su IV. bojni pukovnije pripadali Grubišopoljci) koja je bila u sastavu 72. brigade, 36. divizije XIII. zbora (zagrebačkog), krenuli su na bojište vlakom iz Bjelovara, gdje su ih pozdravljali okupljeni stanovnici iz mjesta i okolice. Dana 31. srpnja 1914. zapovjednik pukovnije pukovnik Raimunda Budinera dočekaao je veliki župan Teodor Bošnjak s ostalim predstavnicima lokalnih vlasti pri čemu je održan svečani govor dobrodošlice.⁹ Na samom početku rata pukovnija je bila u sastavu 5. armije na srpskom bojištu te je sudjelovala u teškim bitkama na Drini, u Cerskoj bitci. Početkom 1915. prebačena je u Bukovinu u sastav 7. armije, ali se ubrzo nakon toga borila u Galiciji, a na samom kraju rata i na talijanskom bojištu.¹⁰

Iako su prve borbe na Balkanu završile u drugoj polovici kolovoza 1914. porazom na planini Cer i uzmakom austro-ugarske vojske iz Srbije, 16. pukovnija se, prema izvješću iz „Narodnih novina”, hrabro borila, pukovnik Budiner bio je vrlo brzo ranjen šrapnelom u nogu, dok je, nastavlja se u izvješću, „napredovanje bilo osobito teško. Jedna gusta močvarna šuma naše je čete poremetila. Srbi povlačeći se upališe mnoge kuće da dadu svom topništvu točke za gađanje. Bilo je 6 sati izjutra kada smo skršili posljedni otpor Srba.” Poginulo je 68 srpskih vojnika „a

najmanje toliko moralo je biti mrtvih u okolišnim livadama”, dok je pukovnija isto stradala 10 vojnika je poginulo, 26 teško ranjeno, a 10 lakše.¹¹

Obiteljima su uskoro s dalekih bojišta stizale cenzurirane obavijesti „živ sam i dobro mi je”, odnosno „zdrav sam i dobro mi je” ili obavijesti o „junačkoj smrti”, iako se radilo o strašnoj smrti u često bliskoj borbi u rovovima s neprijateljem.

3. Grubišno Polje – život u pozadini rata

U pozadini su žene, djeca i starci zamijenili odsutne muškarce na poljskim i drugim radovima, ali bez muškaraca bilo je teško proizvesti potrebne količine hrane za vojsku na bojištu. Cijena hrane je porasla, a cijena rada naglo pala. Od 7. prosinca 1914. počela je redukcija vlakova na pruzi Pavlovac–Dražica–Grubišno Polje „zbog nedostatne upotrebljenosti.”¹² Grubišnopoljski župnik Ivan Nepomuk-Jemeršić zapisao je u svojoj Spomenici 1915. godine da je Zemaljska vlada dodijelila iz državnih sredstava potporu za nabavu sjemenja za u ratištu mobiliziranih seljačkih obitelji, te da su on kao i ostali svećenici dobili upute da se novac uistinu upotrebljava u doznačene svrhe.¹³ Iste godine pokrenuta je u Grubišnom Polju akcija za sakupljanje milodara ratnim invalidima, pri čemu su se skupljali prilozi među narodom u novcu „toli u naravi žito, odijelo i obuća.”¹⁴ U župnoj crkvi svaki mjesec se služi jedna sveta misa za u ratu pale vojnike. Sredinom 1916. i župna crkva u Grubišnom Polju morala je dati sva svoja zvona za vojne potrebe. Jemeršić opisuje: „Zvona u tornju razbijena su i pobacana kroz prozor i odvezena na kolodvor. Jednako skinuta su zvona sa sviju filijalnih zvonika u Ivanovom Selu, Grbavcu, Jasenovači, Dapčevici, Djakovcu i Velikoj Barni.”¹⁵

Istih dana 4. i 5. lipnja 1916. u istočnoj Galiciji i Bukovini, kamo je bila premještena pukovnija, vodile su se teške borbe s Rusima koji su pokrenuli Brusilovlvenu ofanzivu. Prema ratnom dnevniku Varaždinske pješačke pukovnije br. 16. nakon što su izdržali prvobitni ruski udar naređeno je da pukovnija krene u protunapad koji se pretvorio u krvoproliće „nakon što je na njih otvorena

8 Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 78., PRZV, kut. 852., Kotarska oblast u Grubišnom Polju velikom županu dr. Teodoru Bošnjaku, 17. VII. 1914.

9 Željko KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871.–2010.*, Tiskara Horvat – Naklada Breza, Bjelovar–Zagreb, 2012., na str. 256.

10 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16. (26. VII. 1914. – 29. I. 1915.)*, I., Državni arhiv Bjelovar, Bjelovar, 2004., str. 8–10. Detaljnije u: HDA, fond 1190, Varaždinska pješačka pukovnija br. 16. (1872.–1918.). Prema razdjelbi vojnopopunidbenih kotara Austro-Ugarske Monarhije za popunu Varaždinske pješačke pukovnije br. 16 novačenje se obavljalo na području cijele Bjelovarske i Križevačke županije kao i Krajiškog banskog okružja. Zakonskim člankom XXXIX. od 1882. godine mijenja se razdjelba vojnopopunidbenih kotara. Umjesto sa bivšeg Krajiškog banskog okružja u pukovniju se od tada upućuju novaci iz dijela Varaždinske županije. Varaždinska pješačka pukovnija sastojala se od 4 bojne (Feldbataillon), a svaka bojna od 4 satnije (Kompagnie).

11 Junačтво varaždinske pješ. puk. Baruna Giesla br. 16., *Narodne novine*, 12. IX. 1914., str. 3.

12 Obustava prometa, *Nezavisnost*, br. 3., 12. XII. 1914., str. 4.

13 Stjepan RAZUM, Ivan Nepomuk Jemeršić (1864-1938) – župnik u Grubišnom Polju, političar i književnik, *Tkalčić*, br. 10., 2006., str. 267.

14 RAZUM, n. dj., str. 268.

15 Isto.

i topnička paljba, postrojbe su se povukle na svoje položaje. (...) Pukovnija je u 1 i pol sata bezrazložno izgubila 600 ljudi.”¹⁶ Da se ne bi nepotrebno trošile namirnice krajem 1916. kot. upravitelj Grubišnog Polja Stjepan Mrkša donio je zabranu održavanja krsnih slava, svečanih svatova te karmina. Za prekršitelje je predviđena kazna od 200 kruna i 14 dana zatvora.¹⁷

Nakon što su Srbija i Crna Gora do kraja godine svladane i zaposjednute, nastavljene su iscrpljujuće borbe s Rusima na Istočnom bojištu i Talijanima u dolini Soče kamo je pukovnija poslije prebačena. Istovremeno u tijeku tih krvavih i žestokih borbi u parku u središtu Grubišnog Polja otkriven 19. kolovoza 1916. kamen temeljac za spomenik poginulim vojnicima 16. pješačke pukovnije, odnosno Grubišnopoljcima koji su u njoj poginuli. Inicijativu za podizanje spomenika dao je kotarski liječnik Ivan Sondić, a realizaciju je proveo lokalni Odbor za skrb ratnih invalida. Temelj za spomenik i skicu spomenika izradio je umjetnik Ivan Pavlina, dok su kamen temeljac u središtu mjesta gradili talijanski ratni zarobljenici. Pri svečanosti otvaranja 12. rujna 1916. godine bili su nazočni veliki župan bjelovarsko-križevački Ladislav pl. Labaš, podžupan Lugarić, katolički kapelan Lukač, ravnatelj Čubelić, te supruge dr. Adžije i dr. Sondića koje su bile u Radnom odboru za podizanje spomenika. Od strane vojske bili su prisutni potpukovnik Blažetić, kapetan Stojanović i ostali. Upriličen je i svečani koncert u okviru kojega su školska djeca izvela alegorijsku sliku s deklamacijom „Poklonstvo hrvatskog naroda svom kralju”. Prigodom ove proslave prikupljeno je od domaćih seljaka preko 6.000 kruna, čija je namjena bila pomoći raznim pripomoćnim udrugama, ali i za izgradnju spomenika.¹⁸

No, predstave i obilježavanja su davali samo privid normalnog života, stvarnost rata bila je teška i krvava. U župnoj knjizi grubišnopoljske katoličke i pravoslavne crkve nema imena onih koji su poginuli. Obitelji su za njih dobivale obavijesti s dalekih bojišnica sa zahvalom, kako su im „sinovi hrabro poginuli za Domovinu”.¹⁹ Mnogi vojnici vraćali su se doma kao teški invalidi i ranjenici, dok su određeni pojedinci vidjevši grozote rata kao zarobljenici na ruskom bojištu prihvaćali revolucionarne

ideje ruske revolucije i postajali crvenoarmejci, poput Josipa Kezele.²⁰ Bilo je pojedinaca iz ovog kraja poput Dragana Bubića (1895.–1987.) rodom iz Garešnice, koji su sa zanosom pristupili jugoslavenskom dobrovoljačkom pokretu u Rusiji, da bi se vrlo brzo razočarali u srpskoj praksi jugoslavenske ideje.²¹

Početkom 1917. i na području Grubišnog Polja provedena je naredba o osnivanju „narodnih patrola” koje su trebale patrolirati od večernjih do jutarnjih sati te provjeravati da li se u naselju i okolnim selima zatvaraju krčme i trgovine u 20 sati.²² Iste godine u Hrvatskoj i Slavoniji pokrenuta je velika akcija za spašavanje gladne djece iz Bosne i Istre u čemu je prednjačila Bjelovarsko-križevačka županija kao ona u kojoj nije bilo gladi jer je zemlja bila dobra i rodna. Na području županije bilo je 2.763 udomitelja, od toga njih 400 na području kotara Grubišno Polje.²³ Župnik Jemersić piše u svojoj Spomenici da su stigla djeca iz Istre, Furlanije i Bosne i da su na dulje vrijeme bila „ugošćena kod raznih kućegospodara”.²⁴ Još ranije su lokalni Česi, „gotovo svaka češka kuća” iz Grubišnog Polja, primili oko 600 češke djece iz Beča na prehranu. Djeca su stigla posebnim vlakom iz Beča.²⁵

Ipak, treća i četvrta ratna godina produbile su nestašicu, skupoću, rekvizicije, lihvarenje i pothranjenost u pozadini. Narodom se proširila pjesma-rugalica: „Care Karlo i carice Zita / Što ratuješ, kada nemaš žita!”. U zadnjoj godini rata počinju učestali prepadi „zelenog kadra”, odnosno dezertera iz austro-ugarske vojske. Prema izvješću Bjelovarsko-križevačke županije s početkom 1918. godine: „Od nazad mjesec dana po prilici postala je u županiji bjelovarsko-križevačkoj javna sigurnost ozbiljno ugrožena i to naročito u kotaru Grubišno Polje, Garešnica, Bjelovaru, u najnovije vrijeme i u kotaru Čazma.” Prevladavaju teške kriminalne radnje koje je nemoguće zaustaviti, prisilno oduzimanje hrane i oružja od strane zelenokaderaša „naoružanih samokresima i lovačkim puškama”, krađe, otimačine, razbojstva i sve vrste javnog nasilja.²⁶ Župnik Jemersić piše u Spomenici da je

16 *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16. (30. I. 1915. – 23. VI. 1918.)*, II., Bjelovar, 2004., str. 135.

17 Svečanost u Grubišnom Polju, *Nezavisnost*, br. 39., 26. VIII. 1916., 1–2, Vjenceslav HEROUT, Grubišno Polje i Prvi svjetski rat (1914.–1918.), *Pučki kalendar Bjelovarsko-bilogorske županije (PKBBŽ)*, Bjelovar, 2015., str. 129.

18 RAZUM, n. dj., str. 269; Franjo FRNTIĆ, Grubišno Polje – jedino u svijetu, *PKBBŽ*, Bjelovar, 1998., str. 121. U konačnici spomenik nikada nije postavljen.

19 *Spomenica župe Grubišno Polje*, godina 1917. (fotokopija u posjedu autora).

20 *Tito u Moslavini – katalog*, Muzej Moslavine, Kutina, 1968., str. 40.

21 Ruža LENAC-BRLEKOVIĆ, *Garešnica – od „gara” do grada*, Spiritus Movens, Kutina, 2004., str. 47.

22 HEROUT, Grubišno Polje i Prvi svjetski rat..., n. dj., str. 129.

23 Detaljnije o velikom zbrinjavanju gladne djece u Hrvatskoj: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvog svjetskog rata*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema I Baranje, Dom i svijet, Slavonski Brod–Zagreb, 2008.

24 *Spomenica župe Grubišno Polje*, godina 1917. (fotokopija u posjedu autora).

25 RAZUM, n. dj., str. 270.

26 Ferdo ČULINOVIĆ, *Odjeci Oktobra u jugoslavenskim zemljama*, Nakladnik „27. srpanj”, Zagreb, 1956., str. 99–100.

za potrebe crkve nabavljeno novo čelično zvono od tvrtke SMEV iz Bjelovara, te je svečano blagoslovljeno. Krajem 1918. godine cijelu Hrvatsku kao i grubišnopoljski kraj poharala je španjolska gripa. Prema Anušiću u kotaru Grubišno Polje umrlo je od te bolesti ukupno 142 osobe, a u Garešnici je bilo 204 umrlih. U odnosu na okolna naselja, (npr. u kotaru Bjelovar umrlo je ukupno 105 osoba), bili su to veliki gubici čemu su pogodovale i loše lokalne higijenske prilike.²⁷

4. Prema kraju rata

Rat se približavao kraju, Austro-Ugarska Monarhija je u njemu zajedno s Carskom Njemačkom poražena. Novonastala i privremena Država Slovenaca, Hrvata i Srba našla se poslije raspada Austro-Ugarske Monarhija u procjepu između proširenja Srbije i talijanskog irendentizma, a nasilja odmetnutih i pobunjenih vojnika i civila otela su se nadzoru Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (NVSHS). Mjesni odbor Narodnog vijeća u Grubišnom Polju osnovan je 28. listopada 1918. godine, pod predsjedništvom odvjetnika dr. Janka Baričevića i potpredsjednikom sudbenim pristavom dr. Ivom Vedrišem. Za vođu Narodne zaštite Grubišnog Polja imenovan je općinski bilježnik Stevo Stoponja. Odbornici su bili župnik Ivan Jemeršić, paroh Jovo Marković, liječnik dr. Ivan Sondić, kot. upravitelj Albert Štimac, gostioničar Josip Čop, trgovac Lazar Radaković, paromlinar Josip Novak, učitelj Štef Čubelić i Pavo Milosavljević, krčmar. U dopisu zagrebačkom Narodnom vijeću stoji da svi potpisani pripadaju različitim političkim strankama, ali se svi sada „s podpunim povjerenjem podvrgavamo se vlasti Narodnog Vijeća.”²⁸ Uskoro u Grubišno Polje iz Daruvara stiže povjerenik za željeznice zagrebačkog Narodnog vijeća Većeslav Wilder da bi govorio na skupštini i provjerio situaciju u naselju.²⁹

Vladala je velika bojazan od nemira i pljačke u naselju. Predsjednik mjesnog odbora Grubišnog Polja dr. Baričević javlja u Zagreb 2. studenog da Grubišnom Polju prijete opasnost od raznih razbojničkih četa te zarobljenika. „Danas se oko dvije stotine ljudi iz okolice spremalo dućane robiti (...) svaki čas može se očekivati navala. U pučanstvu vlada veliki strah. Molim hitno odaslati vojsku.

Već danas moralo se upotrijebiti oružje da se pljačkanja ne zbudu (...).”³⁰ U Spomenici župe Jemeršić piše da su se razbojničke bande razmahale i počele paliti i uništavati privatnu imovinu i imetak: „Bilo je mnogo nevolje i jada”.³¹

Istovremeno kaos je vladao u okolici Grubišnog Polja. U Garešnici je gomila vojnika s civilima u noći između 1. i 2. studenog 1918. navalila na ovdašnje trgovce Dragutina Mavru Kohna, Ljudevita Janeša, Rudolfa Kastla Diamanta, Ermana Bajera i unijatskog svećenika Iliju Radića u Dišniku te trgovca Leopolda Kona u Popovcu. Opljačkali su sve dućane te u konačnici zapalili i kuće Kohna i Kastla. Odbor Narodnog vijeća u Garešnici je uveo prijeki sud na svom području te je uz vojničku pripomoć uhićeno 66 osumnjičenika i sprovedeno u Bjelovar.³² Skori raspad Austro-Ugarske Monarhije stanovništvo je shvatilo kao slobodu da uzme ono u čemu je za ratnih godina oskudijevalo. Širio se osjećaj da je sada narod nositelj vlasti, oslobođen bilo kakvih zakonskih normi. U takvoj situaciji prva meta takve narodne stihije i „zelenog kadra” bili su židovski trgovci koje je narod doživljavao kao strance i stubove prijašnjeg režima uz latentni antisemitizam širen protiv Židova od Katoličke crkve. U svom je Dnevniku Ivan Dubravac iz Garešnice na kraju 1918. i početkom 1919. godine zapisao: „Harala je takozvana zelena garda. To su bili vojnici koji se nisu vratili u vojsku i imali oružje. Opljačkali Štrumpf Josipa i Rozenberger Nacu židova trgovca. Do tada su bili trgovci u Vel. Pisanici židovi Beke Vilim, Goldšmidt, Teodor Kohn i Gross. Te godine su svi židovi odselili iz Vel. Pisanice.”³³

Takva praksa nastavila se i početkom 1919. godine. Pripadnici „zelenog kadra” su i 1919. pustošili na području Garešnice i Grubišnog Polja u obliku razbojničkih četa koje su pljačkale imućne seljake i trgovce. Sredinom srpnja 1919. uhićeno je u okolici 18 zelenokaderaša s glavnim harambašom Božom Matijevićem, da bi kasnije bili uhićeni i harambaše Lalić i Indić. Veliki župan bjelovarski Gavra Gojković javio je u Zagreb da bi tim ljudima trebao odmah početi suditi da se u „narodu ojača autoritet vlasti.”³⁴

27 Nikola ANUŠIĆ, *U sjeni Velikog rata. Pandemija španjolske gripe 1918–1919. u sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2015., str. 101.

28 HR-HDA, Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (NVSHS), fond 124-5-2-111., Prepiska s mjesnim odborima, Grubišno Polje, 28. X. 1918.

29 HR-HDA, NVSHS, fond 124-5-3-3-57., Narodno vijeće SHS, V. Wilder – telefonska obavijest mjesnog odbora NV Bjelovar o dolasku dr. Wildera u Grubišno Polje.

30 Bogdan KRIZMAN, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918. godine, *Historijski zbornik*, X., br. 1-4., 1957., str. 117.

31 RAZUM, n. dj., str. 271.

32 Josip VIDMAR, Prilozi građi za povijest 1817-1918. s osobitim obzirom na razvoj radničkog pokreta i odjeke oktobarske revolucije kod nas, *Arhivski vjesnik*, br. 1., 1958., str. 113.

33 Dnevnik Ivana Dubravca (u posjedu autora).

34 Bogumil HRABAK, Radikalizacija seljaštva u Hrvatskoj i Slavoniji 1919.–1920. godine, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 10., 1973., str. 35.

Dana 25. studenog 1918. javljeno je iz Garešnice velikom županu Bjelovarsko-križevačkom da su lokalne narodne straže zaražene boljševizmom (osim one u Velikim Zdencima koju sačinjavaju Česi), i da se predlaže što manje osnivanje takvih straža na ovom području.³⁵ Osim toga u Garešnici su izbili problemi oko osnivanja mjesnog odbora Narodnog vijeća. Naime, općinski bilježnik Nikola Popović izvijestio je 27. listopada 1918. Narodno vijeće u Zagrebu da se u osnivanje miješaju lokalni „najljuciji frankovci” koji su dali i novčane prinose Vijeću, te traži uputu kako da postupi. Iz Zagreba je uskoro došla obavijest da se ti ljudi ne primaju u Narodno vijeće, te da im se novčani prinosi vrate.³⁶

Uglavnom, u općem kaosu nestalo je višestoljetne habsburške vladavine, a Hrvatska je ušla u novu jugoslavensku državu 1. prosinca 1918., isprva nazvanu Kraljevstvom ili Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca. Ona je nastala kao rezultat južnoslavenske ideje i kao geopolitička cijena za izbjegnutu podjelu hrvatskih zemalja. Vrijeme je pokazalo da ta država nije bila stvorena kao zajednica ravnopravnih naroda, nego je stalno bila prisutna težnja među dijelom srpske političke elite o novoj državi kao proširenoj Srbiji.

Summary

The Grubišno Polje Area during the First World War and its Aftermath

Keywords: First World War, Grubišno Polje, front-line, life behind the front, shortages, anarchy

The paper shows how the Grubišno Polje area and especially its population survived during the First World War on the front-line and behind it on the basis of an analysis of partial archival sources and secondary literature. In addition, the paper shows the extent of the impact the War had on the population of the Grubišno Polje area, as well as the way they dealt with its consequences. Men from Grubišno Polje fought valiantly on different European battlefields from the Serbian to the Italian one, suffering significant casualties, which were especially high on the Russian front. In the beginning of the War there was a certain belief in one's own invincibility and that victory will soon be achieved, but reality soon showed its real face. As years went by the consequences of the War were more and more difficult to endure, but numerous families from Grubišno Polje still took in malnourished children from other parts of Croatia, as well as Bosnia and Herzegovina. Despite rich agricultural environs, the population of Grubišno Polje met the end of the War visibly drained and poor. There was anarchy and absence of authority towards the end of the War, when the signs of the disintegration of Austro-Hungarian Monarchy started to become visible. Newly formed people's committees of local councils, whose goal was the creation of a new Yugoslav state, tried to fill the resulting void.

35 VIDMAR, n. dj., str. 143.

36 LENAC-BRLEKOVIĆ, n. dj., str. 40.